FILMJEGYZET

Fassbinder

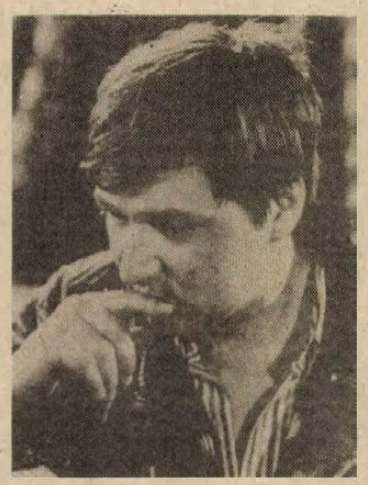

Rainer Werner Fassbinder

Akár várhatnánk is egy-két hónapot *Rainer Werner Fassbinder* filmjeihez fűzött megjegyzéseinkkel: a Budapest Film valamikor tavasszal még négy alkotását kívánja bemutatni. A most közönség — szűk közönség (a művészfilmek híveinek belső köre) — elé bocsátott három film azonban olyan szerencsés tematikai rokonságban áll egymással, hogy az már szinte szerencsétlenség, ti. olyan képzetet kelt így együtt a német filmalkotóról, mintha kizárólag és minden művében csakis a homoszexuálisok szerelmi tragédiái érdekelték volna. Ezért talán helyénvaló máris némi kommentárt fűzni bemutatásukhoz.

Az 1982. június 10-én elhunyt Fassbinder az évszázad második felének egyik legjelentősebb művészlázadója volt. Szélviharos egyéniség: nem üzletileg került kapcsolatba munkatársaival, hanem ellenállhatatlan — mondhatni, zsarnoki — szellemisége ragadta magával a munkába (és nemcsak a munkába, hanem a magánélet olykor kommunabelterjű zavaraiba és a világtól védelmező békéjébe is) kevesük híján mindazokat, akiknek neveit alkotói közreműködésük okán olvashatjuk filmjeinek főcímsoraiban. Gyorsan élt és dolgozott: mindössze tíz nappal élte túl harminchatodik születésnapját, s csekély tizenkét és fél év alatt negyvenkét mozgóképi (moziba és televízióra készített) alkotást rendezett, illetve írt, s olykor még fényképezett és vágott is. Emellett színházi ember volt, eredendően. Természetesen írott műveket is termelt bőségesen: színdarabokat, hangjátékokat, olykor egy-egy tanulmányt, cikket, például példaképéül választott elődjéről a melodráma-világkép kimunkálásában, vagyis *Douglas Sirkről*, a Hollywoodba került német színházi, majd filmrendezőről.

A melodráma alapvető műfaja Fassbindernek, ha egyáltalán műfaj a melodráma, ami viszont más kérdés, másutt megválaszolandó, aligha itt. Nem érdektelen azonban, hogy Fassbindernek Sirkről szóló, nagy visszhangot kiváltott megnyilatkozása azt az angol címet viseli: *Imitation of Life*. Mutatja egyrészt, hogy az élethez való viszonyról van szó. De — s függetlenül attól is, amit Fassbinder leírt vagy nem írt le Sirkről — az „imitation" angol jelentéseinek döntő szerepük lehet a Fassbinder-világkép leírásában is. Először: „utánzás, követés". Másodszor: „utánzat, hamisítvány". Harmadszor: „pótanyag, szurrogátum". Végül negyedszer, jelzői használatban: „mesterséges, művi". Ez a mienk, ez az utóbbi.

Fassbinder minden filmje mesterséges, művi világot tár elénk. Következetesen a szerző — hisz a szónak valódi értelmében szerzői filmművész Fassbinder, nem áll tőle semmi távolabb (minden professzionális fanatizmusa, végtelenül imponáló munkateljesítménye dacára), mint „rendezőmesternek" lenni — lényeglátását fejezi ki, és semmi más, véletlen elem nem lopakodik bele. Vegytiszta filmek Fassbinder legjobb alkotásai. Természetesen nem egyformán tiszták: ember volt ő is, nem félisten, a filmrendezésben.

Kérdés csupán az, mit látott épp lényegesnek. Bizonyos, hogy nagy állandóság és amellett nagy formai változatosság jellemzi filmjeit, bár ez utóbbi nem annyira a művészi ábrázoló módszer fejlődéstörténeteként jelenik meg sorra vett filmjeiben, hanem inkább az eszköztár esetről esetre nagyon eltérő összetételeként. A Fassbinder-filmek szembetűnő szemléleti egységességét egy rögeszmeszerűen vizsgált tárgy és képviselt fölfogás adja. Filmjei egytől egyig az élet lehetetlenségéről szólnak, de nem közvetlenül, hanem mintegy tükrözve másvalamiben (lásd: „imitation — pótanyag"), csaknem mindig egy lehetetlen szerelem történetén keresztül.

Nagyon is természetes, hogy homo- és biszexuális szerelmesek tragédiái a legalkalmasabb dramaturgiai matériaként adódtak Fassbinder rendezőiroi keze alá. A most bemutatott filmek közül a legkorábbi, a *Petra von Kant keserves könnyei* (1972) egy erős egyéniség összeroppanását ábrázolja egy leszbikus szerelmi kudarcban, másfelől meg egy neki alávetett, rabszolgaként hűséges lény néma lázadását és kiszabadulását hatalma alól, mihelyt „gazdája" gyöngének, megvertnek, kudarcot vallottnak bizonyul. *A szabadság ököljogá* (1974), amelyben a színésznek is kiváló Fassbinder maga játssza a főszerepet, homoszexuális férfiak körében szól félreérthetetlen világossággal arról, hogy aki proli marad lelkében még akkor is, ha pénz kerül a zsebébe, azt a burzsujok akkor is proliként fogják kizsákmányolni és végül teketória nélkül elintézni, ha dédelgetett egyenlőségillúzióját a külvilágtól elszigetelő homoszexuális közösség tagjaként ideig-óráig (anyagi és lelki kifosztásáig) elnéző és számító türelemmel engedélyezik is neki. Végül az *Amikor 13 újhold van egy évben* (1978) egy reménykedő homoszerelem sugallta ötlettől indíttatva magát nővé operáltató családapa tragédiája. Ez — ellentétben a másik kettővel — eleve a reménytelenségből is indul, s nem csupán oda érkezik el. Voltaképpen egy öngyilkosság előzményeinek föltárása. A lehetetlen szerelem, a lehetetlen élet végére pontot tevő, lehetséges, választható, ám nagyon is szükségszerű és elkerülhetetlen halál előzményeit láthatjuk a filmvásznon, Rínzó pontossággal, olykor szinte elhihetetlen végletességgel ábrázolva, máskor azonban a leghétköznapibb fordulatokkal hihetővé támogatva.

„Egyrészt biztos voltam benne, hogy meg akarok halni, másrészt nem tudtam, mi várhat még rám. De azért reménykedtem még. Előjöttek olyan szavak, mint a vigasz, a vágy... Talán meg akartam még élni őket." A főhős magnetofonra hagyott vallomása ez öngyilkossága előtt.

Mintha maga Rainer Werner Fassbinder vallana így magáról, aki az 1970-es évtized szövetségi Németországában készült halálára, de előbb még zsarnoki mohósággal meg akarta élni a vigasz és a vágy szavait.

Csala Károly

József

„Mikor pedig láták az ő bátyjai, hogy atyjuk minden testvére közt őt szereti legjobban, meggyűlölik vala, és jó szót sem bírnak vala hozzá szólni." Józsefet pedig testvérei eladták az amerikai szórakoztatóiparnak, *Tim Rice* szövegével és *Andrew Lloyd Webber* muzsikájával, akiknek egyéb zenés darabjai akkora sikert hoztak a pénztáraknak, hogy sihederkori első kísérletüket is színre vitte most a Madách Színház Pesten *József és a színes, szélesvásznú álomkabát* címmel (eredetileg: *Joseph and the Amazing Technicolor Dreamcoat*). A sztori ószövetségi. Mózes első könyvében (38—45. rész) lelhető föl az alapanyag. Századunkban ezt bizonyos hírnévvel fölhasználta már egy német író, regényét azonban elhomályosította a két angol fickó, akik diákkorukban tizenöt perces kantátának dolgozták föl József példázatát (Colet Court School, 1968. március 1.), utóbb kibővítették és szórakoztatóipari útjára bocsátották.

A József... nem színdarab, holott most színházban adják. Illetőleg a diákpáros zenésdráma-történeti újítása éppenséggel az volt, hogy megváltoztatták a tételes dramaturgia előírásait, lazább és levegősebb technikával jelenítettek meg egy történetet. Színpadra az edinburghi fesztiválon került először (1972), kibővítve és átdolgozva. A kajla bájjal előadott biblikus történet és a szerzőpárosnak a siker nyomán elkészített *Jézus Krisztus Szupersztárja* megsokszorozta a zenés színpadok ószövetségi érdeklődését. Webber és Rice szétválásukig a hetvenes évek Rodgers és Hammersteinje, Lerner & Leowe szerződuettje lett, válásukat követően Webber a nyolcvanas évtized Johann Straussa, Lehárja, Kálmán Imréje. Webber minden kottafeje slágerré lesz. Minden istenkísértő színpadi fantazmagóriája sorozatos ragályként végigsöpör a szórakoztatóiparon.

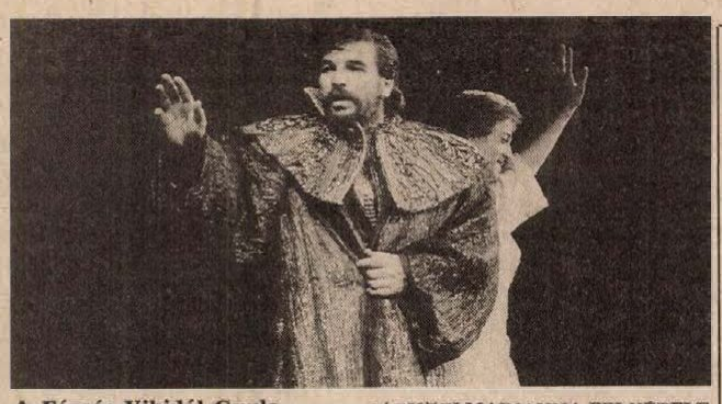

A Fáraó: Vikidál Gyula. SÁRKÖZI MARIANNA FELVÉTELE

Blum Tamás elmés prozódiáival, *Kocsák Tibor* betanításában és vezényletével, *Götz Béla* szcenikai körítésével, *Rátkai Erzsébet* ruhatárosi segédletével most egy prózai színház tánckara táncolja el mindazt, ami a koreográfusnak eszébe jutott, igaz: *Hegyesi Aranka* táncelképzelései csak addig terjedhettek, amíg a személyzet táncolni képes. A címszerep *Pauditsé*. Érzelmes előadói modorában irónia rejtőzik. *Hűvösvölgyi* krómozott hangja golyóscsapágy-szerűen görgeti a dalokat. *Zenthe* (Jákob) kedves bibliai atya, *Pusztaszeri, Lippai, Kautzky A.* jellemzőerejükkel kirikítanak tömegből. *Lőte* elegánsan mondja el *Raj Tamás* textológiailag kifogástalan, dramaturgiailag fölösleges prológusát.

A zenés színházhoz szükséges drámai erőt, éneklési biztonságot, a személyiség megragadó nagyságát, gesztusbanmimikában kevés eszközzel gazdagon sokat mondó képességét azonban csak a vendég *Vikidál* mutatja.

A *Szirtes Tamás* jegyezte rendezés csúcspontjának és morális végkövetkeztetésének az utolsó percben a nézőteret elborító álomkabát fejünk feletti átsuhanása ígérkezik. A beteljesedett álommal kecsegtető vég nem engedelmeskedik az álmokat irányító zsinóroknak. Az álom fölakad, szélütött féloldalassággal gúnyosan lekacsint a nézőkre: ez még nem a Broadway, nem is a magyar Broadway. A Nagymező utcai helyett a Nagykörúton ülünk.

A Madách mégis jól tette, hogy színre igyekezte az angol zenés művet így karácsony előtt (januárban!). — Ugyanis 1991 karácsonyán ugyanúgy ide viszik majd el a szülők gyermekeiket, mint 1992 karácsonyán.

M. G. P.

Modellváltás a Híradóban?

Az egyik lap jegyzetével ellentétben, én nem tartom ablakon kidobott pénznek a most folyó tévéhíradó-kísérletet. Úgy hiszem, az erre fordított — a feltételezettnél valószínűleg jóval alacsonyabb — összeg névértékénél sokkal jelentősebb nemzeti értéket hozhat létre. Kialakíthatja a szabad nyilvánosság mifelénk ugyancsak újnak számító technikáit és normáit. S közvetve egy felnőtt társadalom magatartásformáit is.

Mert televíziónk sokáig nem tartotta nézőit felnőttnek. Folyton-folyvást nevelte őket. Óvta széltől, vihartól, rémségektől és ínycsiklandó kellemetességektől. Még a Híradóban is. Mi több, a legutóbbi időkig éppen ez volt a televíziós népművelés előretolt lövészárka. S ami ehhez járult, az erkölcsi posztulátum forrása. Bármily furcsa is, tévéhíradónk a szabad választások után is mintha őrizte volna a leninista hagyományt, változott ideológiai tartalommal ugyan, de rendíthetetlenül betöltve a kollektív agitátor, propagandista és szervező szerepét — a kormány oldalán. Sokszor háttérbe szorítva a szakmailag — igen, kedves *Csurka István*, szakmailag — megalapozott, a tények valóságos súlyának, tartalmának megfelelő tájékoztatást.

S hogy ez mennyire így volt, azt az utóbbi időben éppen a televízió sajátos önleleplezése bizonyította. Amikor elkezdte sugározni a nyugat-európai hírműsorokat: a BBC-ét, a ZDF-ét. És belekezdett az alternatív kísérletekbe. Vagyis amikor a népművelőhíradómodell mellett (nem helyett, csak mellett, kedves szellemi honvédők) megengedte a *pusztán hírekre alapozott* hírműsor készítését is. Melyben, függetlenül attól, hogy „jó-e ez nekünk, vagy sem", elmondják, *bemutatják, ami történt*, rákérdeznek a rákérdezendőkre, vezető hírnek tekintik azt, amit a világ valamennyi magára adó tévéállomása vezető hírnek tekint, s nem tekintik hírnek, ami nem az.

Először *Bánó András* és tapasztalt híradós csapata próbálkozott az új modellel. Az utóbbi napokban pedig *Orosz József*, a televíziózásban ugyan még többségben kezdő, de a rádiós hírműsor készítésében már komoly gyakorlatot szerzett gárdája. Amelynek tagjai igencsak jól kamatoztatták a kamera előtt rádiós felkészültségüket s más adottságaikat, például azt, hogy jól tudnak angolul. Anélkül, hogy különtudósítót küldtek volna a Baker—Aziz találkozóra, a budapesti stúdióból is kapásból fordították az elhangzottakat. Miután az első kiadás egyébként rokonszenves műsorvezetőjét kollégái méltatlan helyzetbe hozták, amitől nemcsak ő, hanem mi, nézők sem tudtuk hirtelen, melyik lábunkra üljünk. Ahogy furcsa volt az is, hogy a keddi Híradó 1-ben egy árva szó sem esett a palesztin vezetők meggyilkolásáról.

Az új arcok új, vonzó tájékoztatási szemléletet hoztak az alternatív híradókba, ami itt-ott átlopakodott az első kiadású, „hivatalos" műsorokba is. S ez azt bizonyítja, hogy a verseny nemcsak egy-két hétig volna kívánatos. Ezért a mai naptól mindössze az alábbi kérdések maradnak nyitva az ezután magasabb díjat fizetni kénytelen tévé-előfizetők számára: Mi történik a mostani kísérlet lezárulta után? Ki fogja minősíteni az adásokat? S főként, lesz-e két Híradó? Illetve: a legjobb lesz-e a favorit? És kik döntik majd el, hogy mi jó *nekünk*?

V. Gy.

Küzdelmes empátia

Baka István: Égtájak célkeresztjén

A képzettársítás meg a látomás — e két líraművészeti fogalom vagy eljárás — *Baka István* válogatott, egyébként negyedik verskötetének jellemzője. A jelentésátvitel s a metaforikus alkotásmód sem idegen tőle. Indulatgazdagsága mégis inkább a költői tárgyak következetes *megérzékítése* felé kormányozza. Talán a szűkmarkúan igényes válogatás miatt is így válik egységessé, közelítéseiben pedig egyénivé a poétikája.

Víziós hajlamát — s ez is lényeges vonása — fegyelmezetten tartja kordában. Például úgy, hogy — roppant természetesen — belehelyezkedik történelmi nagyságok, irodalmi vagy mitológiai hősök-héroszok szerepébe.

A döblingi vihart (valóságos Lear királyi felzaklatottsággal) megélő Széchenyi ettől a végsőkig feszített idegmunkától (amit persze költőnk újra elvégez nevében s helyette) eljut a történelemből ismert döntésig. Önpusztítása azonban elháríthatatlan fenyegetést rejt magában az „égi vérpad grádicsára lépő" hóhér „virradat" számára.

Az Ady-magatartást, amely — úgy tetszik — költőnket sok esztendő óta bűvöli, izgatja, szintén magas fokú belehelyezkedéssel eleveníti meg versében. Közbevetőleg: gyanítható, hogy a modern költészetünkben — egyelőre — oly ritka istenség és/vagy sajátosság e nélkül az azonosulási késztetése nélkül nemigen jött volna létre. Az *Ady Endre vonatán* ebből a szempontból is remek rapszódia. Bízvást megkockáztatom: a hangvétele okán nemcsak bennem merült föl a bizarr ötlet: mintha az Őskaján macskajajos folytatása volna. Nagyobb ívű Ady-vállalkozás a *Háborús téli éjszaka*. Tizenhárom évvel ezelőtt keletkezett, az akkor 29 éves Baka Istvánnak ez lett az egyik csúcskompozíciója. Tragikus tépettsége, megújuló mindenségfaggatása, nagyemberi esendősége, kételymarta sorsvállalása megrendít és vigasztalanságában is fölemel; a bensőből fakadó emlékezés öntörvényű művé transzponálja.

Akinek ennyi köze van más alkotókhoz, ekkora a beleérzőtehetsége, az nehezen képes a távolságtartásra, kívülállásra. Enélkül viszont alig van könnyed szatíra, csúfondáros groteszk, győzedelmes irónia. Lírikusunk józan önismeretére vall, hogy (jóllehet számos kortársa beszéli e humortájszólást) a maga részéről őrzi méltóságát. Játékkedvét így (ami nélkül költő azért nincsen) komoly művekben kamatoztatja. Feltűnően érzékletes — és a frappáns leírásnál mindig többet mondó — tájversei tanúskodnak erről az árnyalt variációs képességről. Egyúttal mindinkább meggyőznek afelől, hogy itt sajátképp valahányszor lezajlik egy olyan küzdelem, melynek sem az enyhe föloldás, sem a békés elnyugvás nem lehet a vége. Elődökkel, példaképekkel, istenekkel s természettel vívó költőnk egyszemélyes koncertje ettől szükségszerűen úgy cseng ki, hogy a lírai én rendre visszatér — nyugtathatatlan — önmagába. *(Szépirodalmi)*

Iszlai Zoltán

Egy költő Pozsonyból

Beszélgetés Vojtech Kondróttal

Ötvenesztendős az a szlovák poéta, Vojtech Kondrót, akit ma este hatkor hallhatunk a budapesti Csehszlovák Kultúrában. Generációjából a legkitűnőbbek közé tartozik: tömörségét a modern csehektől tanulta, mondandóját ez a közös, szlovák-magyar táj ihleti.

— Én hiszek a költészetben, s abban, hogy a mi tájainkon a költészetnek fontos küldetése van. Egyszer Weöres Sándor mesélte nekem, hogy az Egyesült Államokban járván, egy híres költőt keresett volna fel, akit ő fordított magyarra. Megtalálta a házat, az emeletet, ám véletlenül a szomszédba csöngetett be. Weöres bocsánatot kért a zavarásért, s mondta, hogy X. Y. költőt keresi — ám a szomszéd még a nevét sem ismerte a költőnek, akivel több évtizede ugyanabban a házban lakott. A költészetnek abban kell segítenie, hogy jobban megértsük egymást.

— 1975 szeptemberében Ilyés Gyula azt írta önnek egy levelében, amikor az ön szlovák fordításait megköszönte: „Bár hozzájárulhatna a két nép ősrinte összebarátkozásához..." Erről lenne szó?

— Magától értetődik, hogy erről is. Én, például, szeretek hideg vizű tavakban úszni. Rajtam kívül csak a vadkacsák és a hattyúk bírják ki ezekben a pozsonyi bányatavakban. Az emberek általában félnek a hideg víztől. Pedig nincsen ebben semmi félelmetes: egyszerűen úszni kell tudni. Az emberek és a népek között is az a legnagyobb akadály, ha nem ismerik egymást. Ha tudom, hogy kivel beszélek, hogy kikkel élek együtt, szóval, ha úszni tudok, akkor minden könnyebb. Még a bajok és a félreértések esetén is.

— Nemrégiben egyszerre két eredeti kötete jelent meg szlovákul. Mint műfordító mire készül?

— Nagy fába vágtam a fejszémet... A XX. századi magyar költészet antológiáját szeretném kiadni szlovákul. A könyvet pedig úgy képzelem el, hogy Adytól, mondjuk, Utassy Józsefig, Veress Miklósig a legjellemzőbb magyar e századi költeményeket szólaltatnám meg. Még azt is tervezem, hogy közreadom azokat a korábbi fordításokat is, amelyeket jónak tartok, s megkísérlem a magam fordításvariánsát mellé tenni. Hiszen tökéletes fordítás nincsen, viszont arra szükség van, hogy az olvasó azt az árnyalatot is értse, amit esetleg én nem tudok megszólaltatni, viszont esetleg egy másik motívum az én szövegemből világos.

— Köszönöm a beszélgetést.

E. Fehér Pál

Ogilvy & Mather

Az Ogilvy and Mather Budapest Rt.
egy kommunikációs ügynökség

„MINDENT AZÉRT TESZÜNK, HOGY MEGBÍZÓINK TERMÉKEIT ELADJUK!"

(David Ogilvy, a világcég megalapítója)

Most olyan fiatal, egyetemet vagy főiskolát végzett, angolul jól beszélő munkatársakat keres, akik ehhez a szellemhez alkalmazkodni tudnak és kedvet éreznek a marketingkommunikáció elsajátításához — a gyakorlatban.

Jelentkezés írásban, önéletrajzzal.
Cím: 1091 Budapest, Üllői út 51.